

Tot een voorbeeld zult gij blijven

Roel Kuiper

TOT EEN VOORBEELD ZULT GIJ BLIJVEN

Mr. G. Groen van Prinsterer
(1801-1876)

Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

Colofon

ISBN: 978 94 6369 364 6

Eerste druk 2001

Tweede druk 2026

© 2001 Buijten & Schipperheijn *Motief*

Amsterdam

www.buijten.nl

Behoudens uitzonderingen krachtens de Auteurswet van 1912 mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Voor het maken van kopieën uit deze uitgave, ook voor zover toegestaan door de Auteurswet, zijn vergoedingen verschuldigd. Voor betaling van vergoedingen en voor toestemming voor het overnemen van gedeelten in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken wende men zich tot de uitgevers. Tekst- en data-mining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Omslagillustratie: Buijten & Schipperheijn

Vormgeving omslag en binnenwerk: Andries Mol

INHOUD

WOORD VOORAF	9
HOOFDSTUK 1	
JEUGD- EN STUDIEJAREN: VIRTUS NOBILITAT	11
Gezin en opvoeding	11
Schooljaren	15
Studiejaren	20
Laatste studiejaar	25
HOOFSTUK 2	
BETREKKINGEN EN ONTDEKKINGEN	29
Onzekere toekomst	29
Verloving en huwelijk	35
In dienst van de Koning	38
Opwekking tot nationaal besef	43
De taal der overheid die van d'onderzaat	47
Terug in Den Haag	48
De Belgische Opstand	56
Antirevolutionaire beginselen	59
Een nieuwe opdracht	63
HOOFDSTUK 3	
DOODSDREIGING EN LEVENSKEUS	65
Memento mori	65
Uit het kabinet	69
Groens wereldbeschouwing	72
Geestelijk leven	81

HOOFDSTUK 4

ZOUT VAN DE OPVOEDING, ZOUT DER AARDE	105
Politieke veranderingen	105
Groens relatie tot het Koningshuis	107
Eerste parlementaire ervaring	109
Geschiedenis voor de christelijke school	117
Kinderlijk geloof	122
Ongeloof en Revolutie	130
Kerkelijk standpunt	139

HOOFDSTUK 5

PUBLIEKE BEPROEVINGEN	147
Het 'wonderjaar' 1848	147
Buiten de politieke arena	151
Groen en de Grondwet	152

HOOFDSTUK 6

MARTELAAR EN VOLKSTRIBUUN	199
Het einde van het Reveil	199
Het Huisarchief	201
Semper idem	205
Christelijk-Nationaal Schoolonderwijs	210
De Nederlandse Stahl	213
Opnieuw in de Kamer	216
De kerkelijke kwestie	220
Een nieuw politiek afscheid	223
Revolutie in Berlijn	227
Toenemend isolement	232
De scheiding	234

HOOFDSTUK 7

DE OUDE GENERAAL	237
Organisatie	237
Bismarck, Groen en Kuyper	242
De verkiezingen van 1871	245
Een beetje sterven	249
Maurice et Barnevelt	254

Groens levensgeheim	255
Sursum corda	259
Betsy's laatste jaren	262
BIBLIOGRAFIE	265
REGISTER	275

WOORD VOORAF

Groen van Prinsterer behoort, evenals Thorbecke, Troelstra, Abraham Kuyper en Schaepman tot de vroege sleutelfiguren in de Nederlandse parlementaire democratie. Zij waren publieke figuren. Hun namen staan in de nationale herinnering gegrift. Maar deze voorlopers in een zich snel moderniserende wereld waren veel meer dan politici en dat geldt zeker ook voor Groen van Prinsterer. Hij was historicus en jurist, baanbreker voor de Nederlandse geschiedschrijving, publicist, leider van het Réveil in Nederland, hoofd van de antirevolutionaire richting, voorvechter van het bijzonder onderwijs en vooraanstaand lid van de Hervormde Kerk.

Afkomstig uit de hogere kringen, verkeerde Groen zijn leven lang in de omgeving van de Oranjes. Tegelijkertijd wist hij op een unieke manier een brug te slaan naar gewone mensen, mede door zijn vrouw met wie hij samen sociaal werk deed in Den Haag. Als parlementariër zette hij zich in voor het ‘volk’, zoals hij dat noemde. Zijn strijd in de Tweede Kamer leek vaak vergeefs en op een dieptepunt schreef een van zijn vrienden hem: ‘Tot een voorbeeld zult gij blijven’. En zo is het ook gegaan: Groen van Prinsterer is voor generaties geestverwanten een voorbeeld gebleven, iemand die de toon aangaf, een baken om naar terug te keren.

De aandacht voor Groen van Prinsterer is nooit verdwenen. Ook in de afgelopen decennia bleven er publicaties verschijnen: proefschriften, artikelen en aandacht voor zijn hoofdwerk *Ongeloof en Revolutie*. De biografie die ik in 2001 over Groen van Prinsterer schreef is al een tijd niet meer beschikbaar. Bij de nadering van een nieuw herdenkingsjaar – in 2026 wordt teruggeblikt op zijn 150^e sterfjaar – is besloten deze biografie opnieuw uit te brengen. Dit jaar verschijnt eveneens een bewerkte editie van *Ongeloof en Revolutie* van mijn hand. Het leek de uitgever een goed idee parallel daaraan deze biografie opnieuw beschikbaar te maken.

De tekst is hoofdzakelijk dezelfde gebleven. Nieuw is dit woord vooraf en de uitgebreidere bibliografie, waarin ik recentere publicaties heb verwerkt met ruimere aandacht voor wat er internationaal is verschenen. Van deze biografie kwam vorig jaar een Engelse versie uit: *The Anti-revolutionary. Life and Works of Groen van Prinsterer (1801-1876)*. Van Groens *Ongeloof en Revolutie* verschijnen inmiddels ook edities in het Engels en Spaans. Die aandacht is terecht want naast politicus en historicus was Groen van Prinsterer een sleutelfiguur in de geestelijke en intellectuele geschiedenis van Nederland en een belangrijke Europese christelijke stem in de westerse cultuur.

HOOFDSTUK 1

JEUGD- EN STUDIEJAREN: VIRTUS NOBILITAT

Gezin en opvoeding

‘Mijne lieve Vrouw, *Adriana Hendrika Kaan*, is, door Gods goedheid, zeer voorspoedig verlost van een welgeschapen zoon. Vreugd en Rust, by Voorburg, den 21 Augustus 1801.’¹ Dit is de eerste publieke aankondiging van de hoofdpersoon van dit boek. Hij kreeg de advertentie via familie in handen toen hij al op eigen kracht zijn entree in de publieke wereld had gemaakt. Hij heeft het uitgeknipte strookje bewaard, zoals hij alles bewaarde dat op zijn publieke leven betrekking had. In dat publieke leven lag het levensmilieu van deze man. Met het geschreven en gesproken woord, telkens zorgvuldig voorbereid in de privé-vertrekken, baande hij er zijn weg, soms met, vaker zonder directe volgelingen. Toch is dit leven zonder grote scheppende daden exemplarisch geworden. Velen hebben zich erop beroepen of zich er juist tegen afgezet. Wil men iets begrijpen van het moderne Nederland dan kan men dit leven niet passeren.

De hoofdpersoon heeft het ons daarin niet moeilijk gemaakt. Zijn leven is vanaf zijn geboorte na te lezen, te beginnen met het door dokter P.J. Groen van Prinsterer opgestelde krantenbericht. De koele medicus verborg zijn blijdschap in nuchtere constatering dat de jongen welschapen was en de bevalling vlot was verlopen. Het gezin kende ook minder gelukkige bevallingen; enkele kinderen zouden bij de geboorte sterven. Er was al een meisje van drie jaar dat Keetje werd genoemd. In 1806 zou nog een tweede dochter het levenslicht zien, Mimi. De stamhouder die tussen Keetje en Mimi zou opgroeien, droeg in de kring van de familie een eenvoudige Hollandse naam: Willem. Toen hij in de Franse kerk in Voorburg gedoopt werd, luidde zijn doopnaam vanzelfsprekend Guillaume.

1 Archief Groen van Prinsterer, ARA, no. 1.

Met die naam ging hij voortaan officieel door het leven. Of hij nu werd aangeduid met Willem of Guillaume, het feit bleef dat de oudste zoon geen naam droeg die gebruikt werd door zijn voorgeslacht. Cornelis, Petrus of Jacobus waren sinds lang de gangbare namen voor de mannelijke leden die de familielijn voortzetten. Was het een vleugje moderne zakelijkheid die vader Groen bewoog om het vernoemen achterwege te laten? Of wilden de ouders een nieuwe dynastieke start maken nu de familie Groen met de deftige toevoeging Van Prinsterer in de hoogste kringen gevestigd raakte?²

Het is niet waarschijnlijk dat de naamkeuze een blijk van verzet was tegen de Franse macht, die ruggesteun gaf aan een vazalbewind in Nederland. De welbewuste verfransing van Willems naam spreekt daartegen, maar meer nog de houding en het gedrag van de ouders. Moeder Caan – de naam wordt doorgaans met een C gespeld – was een volle nicht van de gebroeders Jan en Nicolaas van Staphorst, Amsterdamse bankiers die een vooraanstaande rol hebben gespeeld in de Bataafse Revolutie van 1795 en volgende jaren. De omwenteling werd in dit milieu hoogstens om economisch redenen betreurd. Haar eigen familie was afkomstig uit Rotterdam en was eveneens bemiddeld. De Caans zouden zich onder alle omstandigheden naar hartelust blijven ontwikkelen in Nederland. Moeder bediende zich bij voorkeur van het Frans en begaf zich graag in het gezelligheidsverkeer van de bestuurlijke Haagse elite. Vader Groen was in 1801 nog volop bezig carrière te maken. Hij was een ambitieuze arts met een groot gevoel voor maatschappelijke verantwoordelijkheid en de eisen van de tijd. De ouders namen een allesbehalve rebellerende houding aan tegen de gevestigde orde.

In 1805 nam het gezin zijn intrek in een statig, uit 1635 daterend herenhuis aan de Korte Vijverberg, vlak bij het Binnenhof in Den Haag. Het huis was toen al één van de mooiste panden in de binnenstad. Het ruime *Vreugd en Rust* – reeds in bezit bij de familie Caan – bleef hun buitenverblijf voor de zomermaanden. Adriana Hendrika Caan bracht veel geld mee in het huwelijk en dat stelde de Groens in staat een vooraanstaande

2 De naam Van Prinsterer ontleende hij aan zijn betovergrootmoeder. Het was een adellijke naam met een wapen. Het geslacht Van Prinsterer was afkomstig uit Duitsland, had zich omstreeks 1500 in Nederland gevestigd en was er opgeklommen. Archief Groen van Prinsterer, ARA, nr. 2.

positie in de samenleving te bekleden. Hun status als patriciersfamilie werd bevestigd door de aankoop van het kapitale pand in het hart van Den Haag, dat overigens al sinds 1797 door hen werd gehuurd.³ Het geld steeg de familie echter niet naar het hoofd. Zeker vader Groen bleef een harde werker voor het algemeen belang. Hij speelde een rol in provinciebesturen en medische adviesraden en werd een vooraanstaande figuur in de Nederlandse samenleving. Vanaf 1805 was hij 'commissaris tot de zaken der geneeskundige staatsregeling', dat wil zeggen: belast met de organisatie van de geneeskundige inspectie. Hij gold hierin als vooruitstrevende figuur en zou in deze functies tot 1822 actief blijven. Spoedig na de definitieve vestiging in Den Haag zien we hem ook verbonden aan het hof van Raadspensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck en vanaf 1806 tevens aan dat van Koning Lodewijk Napoleon. Met R.J. Schimmelpenninck, die vanwege een verslechterende oogkwaal veel doktersassistentie nodig had, heeft een bijzondere band bestaan.

De sociale opmars van de familie was verdiend, maar haar ook wel iets met gevoel voor opportuniteit te maken. De soepele aanpassing aan nieuwe politieke en sociale omstandigheden kenmerkte het gedrag van veel burgers in deze turbulente tijd. Revolutionairen werden in een paar jaar tijd 'moderaat' en felle Oranjeklanten verzoenden zich met het nieuwe stadhoudersloze tijdperk. Een verzetscultuur, zoals die in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond, was er in de 'Franse Tijd' niet. Het land werd tussen 1795 en 1806 nog altijd bestuurd door Nederlanders. Vooral na 1801 trad de ideologische dooi in en werd de maatschappelijke toestand geleidelijk genormaliseerd. Een van de duidelijkste tekenen hiervan was de terugkeer van de dichter Willem Bilderdijk uit ballingschap. In 1805 zette deze Prinsgezinde excentriekeling weer voet op Nederlandse bodem. Hij zou er zelfs toe komen Napoleon te bezin- gen en diens broer Lodewijk Nederlandse les te geven. De waarheid van Bredero's uitspraak 'het kan verkeren' hebben vele Nederlanders in deze tijd dikwijls in eigen persoon beleefd. Men zocht zijn weg in het besef dat er in een nieuwe wereld ook nieuwe kansen waren. Zo bewogen ook de ouders van de jonge boreling zich tussen de klippen door op de gol-

3 Het huis werd gekocht voor 20.000 gulden. Gegevens ontleend aan: N. Cramer e.a., *Het Kabinet der Koningin. Geschiedenis van het Instituut en het huis aan de Korte Vijverberg*, (s-Gravenhage, 1991), VOM-reeks 1991, nummer 3, 80-81.

ven van de geschiedenis, die heel het Europese vasteland in beweging bracht.

De beweeglijke aanpassingsbereidheid aan nieuwe maatschappelijke omstandigheden had een tegenwicht in een gedisciplineerde levensstijl. Daarin werd het woelen van de wereld in het bestek van realiseerbare dagelijkse opgaven teruggebracht. Correct en standsbewust gedrag, ijver, plichtsbesef, leergierigheid, bescheidenheid, godsdienstigheid behoorden tot de deugden die zorgvuldig onderhouden werden in de sociale kringen van Groens ouders. Het familiewapen bracht de beheersende gedachte tot uitdrukking: *virtus nobilitat*, deugd adelt. Aan de onderwijzing in de deugd heeft het de jonge Groen niet ontbroken. Vader Groen heeft de opvoeding en scholing van zijn zoon Willem nadrukkelijk ter hand genomen. Aanmoediging en tucht begeleidden de jongen bij iedere stap. De beste scholen werden uitgekozen, de vooraanstaandste predikant voor het godsdienstonderwijs, vrijetijdslectuur die leren en stichten kon. De opvoeding van Willem werd zo een spiegelbeeld van de aspiraties die voortdurend in vader Groen om voorrang streden. Willem kreeg tot zijn achtste jaar persoonlijk huisonderwijs en vader legde daarbij hoge normen aan. Een bezoek aan Schimmelpenninck, die zich na zijn politieke carrière had teruggetrokken bij Deventer, was daarom meteen een goede aanleiding om de zevenjarige Willem en de tienjarige Keetje per brief op te dragen Papa's reis met de vinger op de kaart te volgen en de afstanden te berekenen.

De houding van vader Groen is wel omschreven als 'pedant' en 'schoolmeesterachtig'.⁴ Een vader die huisonderwijs geeft, is vanzelfsprekend vatbaar voor dat oordeel. Maar dat oordeel kan ook blind maken voor de verdiensten van vader Groen, die zijn zoon discipline, verantwoordelijkheid voor de publieke zaak en besef van leiderschap in een zich ontwikkelende samenleving bijbracht. De patriarchale regie over zijn jeugd- en studie jaren, hoe stijf en belerend ook, zijn Willem vooral ten goede gekomen, zoals we nog zullen zien. Het gaf de dominante vader evenwel lange tijd een centrale rol in de afwegingen die het leven van de zoon betroffen. Zelfs voor de man die al ruim was afgestudeerd deed de mening van papa er toe. Vader Groen bezat echter de nuchterheid zich bij de feiten neer

4 Vooral C. Tazelaar is in zijn *De jeugd van Groen* (Amsterdam, 1925) overmatig kritisch op vader Groen.

te leggen, zodat zijn wil uiteindelijk toch geen ijzeren wet was. Hij was in elk geval zo verstandig de eigen voorkeur en aanleg van Willem te respecteren. Geleden heeft Willem, die in zijn jeugd vooral meegaandheid toont, dan ook niet onder zijn strenge opvoeding. Waarschijnlijk is het steeds voor hem uitgestippelde pad wel de reden geweest, dat hij zelf zo laat gerijpt is. Nog in zijn studententijd is hij schroomvallig zijn eigen mening over mensen en zaken te geven. In zijn adolescentenjaren toont hij zich als een weinig zelfverzekerde jongeman. Pas na zijn huwelijk zou het anders worden. Bescheidenheid zou hem altijd blijven sieren. Kenmerkend voor de latere Groen werd de behoefte zich vrijmoedig te uiten en zijn gedachten in woord en geschrift publiek te maken. Overigens moet bij dit alles wel worden opgemerkt dat de ambitieuze en gedisciplineerde aanpak van vader Groen een pendant had in de joyeuze en meer op gezelligheid gerichte levenshouding van de moeder. Zij zorgde voor een hartelijke huiselijke sfeer, die veel voor Willem betekende en waar hij altijd graag naar terugkeerde.

Schooljaren

Vanaf zijn achtste jaar bezocht Groen de lagere school. Het was een departementale school van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Vervuld van moderne idealen, zette deze particuliere organisatie zich in voor de verbetering van het onderwijs en de verlichting van de burgerij. Vanaf 1795 kreeg het Nut nieuwe wind onder de vleugels en groeide onstuimig. Om concurrentie met de staatschool te voorkomen, boden de Nutsscholen avondonderwijs. De departementale school in Den Haag was gevestigd aan het Buitenhof en telde meer dan tweehonderd leerlingen. Vanaf de Korte Vijverberg kon worden waargenomen wanneer de lichten van de school aan de overkant van de vijver omstreeks vijf uur werden aangestoken. Willem was dan thuis volgens zijn moeder niet meer te houden. Op school ontmoette hij zijn vriendjes. De nauwste banden had hij met Jaap Dermout en Gerrit van Limburg Brouwer. De eerste was zoon van de nog jeugdige dominee I.J. Dermout, de laatste kwam uit een bekend koopmansgeslacht.

De vier avonden schoolonderwijs waren bedoeld om de algemene ontwikkeling van de kinderen verder te brengen: schrijven, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis stonden op het programma. Daarnaast bleef Groen thuis onderwijs volgen. Moderne talen werden door de gou-

vernante mejuffrouw H.C. Lufneu gegeven, vader Groen verzorgde het reken- en taalonderwijs. De pedagogische gedachte was kinderen op jonge leeftijd, wanneer zij ontvankelijk zijn, zoveel mogelijk mee te geven. De avondschool moest leiden tot een getuigschrift dat toegang kon geven tot vervolgonderwijs. Om de kinderen tot prestaties te prikkelen werd voortdurend gewerkt met beloningen, bevorderingen en zelfs openbare prijsuitreikingen. De 'gepaste naijver' die hiervan het gevolg was, deed de kinderen streven naar de hoogste lof. Het systeem was aan Willem besteed, want met Jaap Dermout wedijverde hij voortdurend om de eerste plaats in hun klas. In mei 1813 verliet Willem de Nutsschool 'met veel genoegen'. De bestuurders van de school schreven in het getuigschrift dat hun pupil 'gedurende den tijd van 31/2 jaar, door hem op voornoemde school doorgebracht, zich zoo in leerlust, als in goede zeden op eene uitstekende en alleszins prijzenswaardige wijze gedragen en daardoor aanmerkelijke vorderingen gemaakt had, dat zij vertrouwden, dat deze tot grondslagen zouden vertrekken van steeds toenemende beschaving en dus ook wezenlijk geluk'.⁵

In huize Groen was er geen twijfel aan dat Willem een universitaire opleiding moest gaan doen. Die gaf immers toegang tot alle hogere functies in de samenleving. Vader Groen wilde graag dat zijn zoon in zijn voetsporen trad en arts zou worden. Om de universiteit te bereiken was een gymnasiale vooropleiding noodzakelijk. Deze werd verzorgd door Latijnse scholen, de hoogste vorm van voorbereidend wetenschappelijk onderwijs. De Latijnse scholen deelden met de universiteiten een gemeenschappelijke oriëntatie op de klassieke humanistische traditie. In beide onderwijsinstellingen werd Latijn gesproken en werden klassieke geschriften bestudeerd. Tussen Latijnse scholen, die opleidden tot 'eenen geleerden stand in de maatschappij', en de universiteiten, die doctores afleverden, bestond slechts een verschil in niveau. De klassieke traditie vormde de gemeenschappelijke kern. De discussie die in deze jaren werd gevoerd om deze scholen en universiteiten een meer praktisch, beroepsgeoriënteerd curriculum te geven, heeft niet tot aanpassingen geleid.⁶ Het hoger onderwijs stond sterk in het teken van persoonlijke

5 Geciteerd in C.A. Tazelaar, *De jeugd van Groen (1801-1827)* (Amsterdam, 1925), 24.

6 Vgl. Peter Baggen, *Vorming door wetenschap. Universitair onderwijs in Nederland 1815-1960* (Delft, 1998), 58 e.v.

vorming door de klassieken. De waardering daarvoor won het voorlopig nog van nieuwere inzichten over maatschappelijk-relevant onderwijs. Grondige studie van de *humaniora* zou dus ook het educatieve voorland worden van Willem Groen.

Vanwege bepaalde bezwaren die vader Groen had tegen de Latijnse school in Den Haag stuurde hij Willem in de zomer van 1813 naar een prestigieuze kostschool bij Haarlem. Daar werd op moderne wijze onderwijs gegeven. De keus pakte ongelukkig uit. De directeur van de school overleed plotseling en vanaf de zomer van 1813 nam in Nederland de politieke spanning toe. Vader Groen haalde Willem thuis en in het najaar van 1813 kwam er niets van geregeld schoolonderwijs terecht. Het sinds 1810 bij Frankrijk ingelijfde Nederland kwam steeds openlijker in verzet tegen het afbrokkelende regime dat haar met steeds grilliger maatregelen overheerste. Rellen en opstootjes deden zich frequenter voor, vooral in de steden. Russische en Pruisische troepen marcheerden het land binnen. Als twaalfjarige jongen beleefde Willem de bevrijding die in de eerste novemberweken in Den Haag gestalte kreeg. G.K. van Hogendorp riep in een korte proclamatie de onafhankelijkheid van Nederland uit en de Prins van Oranje keerde terug in de residentie. De gebeurtenissen maakten grote indruk op Willem. Decennia later herinnert hij zich nog het 'eenparig vreugdegejuich' in Den Haag.⁷ Hij moet beseft hebben dat hij gedurende de eerste twaalf jaar van zijn leven was opgegroeid als oorlogskind. Hij bleef de bevrijding van 1813 zijn leven lang zien als een hoogtepunt in de geschiedenis van Nederland.

In de laatste jaren van het Franse bewind waren de armoede, het verval van de steden, de algemene neergang in het oog lopend verschijnselen geworden. Werkloosheid, de ontvolking van steden als Leiden en Haarlem stonden in schril contrast met de welvaart die uit het verleden bekend was. Dat de toenemende politieke, sociale en economische beproevingen in Nederland in verband stonden met een strijd die buiten de landsgrenzen het hevigst woedde, drong nu tot hem door. Terwijl hij zijn geregelde en beschermde leven leidde, was er een vuurhaard buiten zijn gezichtsveld, die alles in vuur en vlam zette. Ergens was een politieke

7 G. Groen van Prinsterer, *1813 in het licht der volkshistorie herdacht* ('s-Gravenhage, 1863), iv.

kracht aan het werk die heel Europa in rep en roer wist te brengen. De Franse keizer Napoleon moest met de grootst mogelijke inspanning door een alliantie van mogendheden bedwongen worden. Van de internationale dimensies van dit allesbeheersende conflict kreeg hij een levendig besef door de inkwartiering van de bevelhebber van de Pruisische troepen, Von Bulow, en de kozakkengeneraal Marklay in het huis van de Groens aan de Korte Vijverberg. Willem schaakte geregeld met Marklay en zal daarbij zijn gedachten hebben gehad over minder vredige slagvelden. De rust van het moment stond in contrast met de strijd die nog nodig bleek om Napoleon werkelijk te verslaan. Het besef dat het vrede kan zijn met revolutie voorbij de grenzen heeft hem zijn leven lang begeleid.

Vanaf begin 1814 nam het leven voor Willem weer zijn gewone loop. Hij kwam nu toch terecht op de Latijnse school in Den Haag, waar hij bijna twee jaar verbleef. Opnieuw verenigd met zijn jeugdvriend Jaap Dermout maakte hij goede vorderingen, kreeg hij het Latijn onder de knie en ontwikkelde hij zich als veelbelovende scholier. Belangrijk voor Willem was de komst van dr. J. Kappeyne van de Coppello, die uiteindelijk als rector van de Latijnse school zou optreden. Tot zijn vroege dood in 1833 zou Groen, vooral in zijn studiejaren, met deze classicus in vriendschapsbetrekking staan. Omdat Willem zich zo snel ontwikkelde, zon vader Groen op andere mogelijkheden en stuurde zijn zoon in het najaar van 1815 op kostschool in Utrecht. Aan de Hieronymusschool, vlak bij het Janskerkhof, voltooide Groen zijn vooropleiding. De kern van de opleiding bestond wederom uit bestudering van de klassieken, maar ook de exacte vakken kwamen hier aan bod. Voor zijn grote behendigheid in het schrijven en spreken van Latijn, die later in Leiden het spreekwoord deed ontstaan 'latijn spreken als Willem Groen', legde hij in Utrecht de basis. Stimulerend hiervoor was het contact met de classicus P.W. van Heusde, die sinds 1809 hoogleraar in Utrecht was en Groen thuis ontving. Van Heusde heeft Groens belangstelling voor Plato en de Grieken aangewakkerd.

Het contact met thuis verliep in deze jaren voornamelijk per brief. We krijgen via die brieven een indruk van de familiale besognes en vriendschapsrelaties. In ieder geval werden de catechisaties die hij vanaf 1809 bij ds. Dermout in Den Haag volgde nu schriftelijk voortgezet. De Groens waren zozeer gesteld op Dermout – die een grote naam had als

kanselredenaar – dat ze dit met hem overeengekomen waren. Keetje fungeerde als koerier door de vragen van Dermout in ontvangst te nemen en de schriftelijke antwoorden van Willem in de catechisatieles te overhandigen. In Utrecht kreeg Groen ook enkele brieven van Gerrit van Limburg Brouwer uit Rotterdam. Deze oude schoolvriend stond inmiddels achter de lessenaar van een handelshuis te schrijven en zag de eerste stoomboten als nieuwste wereldwonderen de haven binnenlopen. Hij sprak de hoop uit ‘mijn Willempje’ weer in Den Haag te treffen.⁸ Moeder Groen schreef een verslag uit haar eigen metier. In januari 1816 waren de Groens op een receptie aan het koninklijk hof geweest in verband met het huwelijk van de kroonprins. ‘Il y avait *beaucoup* de monde’, de files van de rijtuigen waren ‘tres grandes’ en de koningin en prinses droegen ‘un grand nombre de diamants’. Triest was het de blinde Schimmelpenninck in dit gezelschap te zien schuifelen aan de arm van een begeleider.⁹

Van dergelijke taferelen was Willem in Utrecht verstoken. Hij geeft niet de indruk daar rouwig om te zijn. Het leven van de ‘beau monde’ heeft hem nooit bekoord. Zijn zus Keetje leefde meer in de sfeer van moeder Groen en toont zich in de weinige brieven die we van haar kennen ronduit een kwebbel. Tussen de twee oudste kinderen werd het verschil in belangstellings sfeer en levensinstelling bij het volwassen worden allengs groter. Mimi was rustiger en leek in haar optreden meer op Willem. Wat zich verder in de familiesfeer afspeelde onttrekt zich aan ons oog, aangezien Groen de meeste brieven van persoonlijke aard uit zijn archief heeft verwijderd.¹⁰ Zijn Utrechtse schoolperiode toont de nog ongerepte eenheid binnen de familiekring. Dat de ontwikkelingsgang van Willem door allen belangrijk werd gevonden, is duidelijk. Eind 1816 komt hij naar huis om zich voor te bereiden op zijn eindexamen. Als een van de besten mag hij ter gelegenheid van het examen een toespraak houden in het Latijn. Onder het toezien oog van Kappeyne bereidt hij in Den Haag een oratie voor over het verband tussen Cicero’s karakter en politiek. In het voorjaar van 1817 sluit hij zijn Utrechtse periode af en

8 Brieven van 18 mei en 16 oktober 1816, ARA, nr. 124A1. De brieven zijn niet opgenomen in de gedrukte *Briefwisseling*.

9 Vgl. Groen van Prinsterer, *Briefwisseling I* (s-Gravenhage, 1925), 7.

10 Er zijn nog brieven van persoonlijke aard in het gesloten archief De Hoop van Slochteren in het Provinciaal Rijksarchief in Groningen.

kan hij zich in mei van datzelfde jaar als zestienjarige student inschrijven aan de Leidse universiteit.

Studiejaren

Vanaf het begin van zijn studentenjaren begint er meer tekening te komen in Groens persoonlijkheid. In de eerste plaats moeten we stil staan bij zijn studiekeuze. Hij schreef zich in aan zowel de rechten- als de letterenfaculteit. Dat betekent dat hij geen medicus zou worden. Willem volgt hier zijn eigen belangstelling, die uitging naar de letterenstudie. Vader Groen heeft deze interesse natuurlijk gekend en heeft zich bij de keuze van zijn zoon neergelegd. Willems kundigheden als latinist waren in de voorafgaande jaren wel zo overtuigend gebleken dat de inschrijving aan de letterenfaculteit vanzelfsprekend was geworden. Van de letteren kon men echter niet leven. De studie aan de rechtenfaculteit diende om later in de maatschappij uit de voeten te kunnen. Naar deze voorkennis werd door de studenten ook gehandeld. Ruim 40% van de ca. 450 studenten die destijds in Leiden studeerden volgde de rechtenstudie. De letterkundige faculteit nam slechts 6% van dit studentenaantal voor haar rekening.¹¹ Naar het onderwijs in deze kleine faculteit ging dus Groens belangstelling uit. 'Altijd is de Historie mijne geliefkoosde studie geweest. Aan de Academie was daaraan al het overige ondergeschikt', schreef hij later.¹² Groen kon in de jaren 1818-1823 de keuze van zijn hart volgen.

In de tweede plaats moeten we stilstaan bij zijn geloofskeuze. Het eerste jaar van zijn studie stond eigenlijk vooral in het teken van de afsluiting van zijn catechisatieperiode. Willem woonde tot begin 1818 thuis, omdat hij eigenlijk te jong was om op kamers te gaan. Nog steeds onder begeleiding van ds. Dermout bereidde hij zich voor op het doen van openbare geloofsbelijdenis. Groen was aan de man gehecht van wie hij een 'uitnemend en orthodox' geloofsonderricht kreeg; 'evangelische leer op schriftuurlijken grondslag', typeerde hij het.¹³ Het geloofsonderricht was geheel in de geest van Groens ouders. Het vermeed de klippen van iedere radicalisering en richtte zich op wat navolgbaar scheen. Later zou Groen zich met pijn in het hart opstellen tegenover ds. Dermout – de

11 De cijfers ontleen ik aan Baggen, *Vorming door wetenschap*, 66.

12 In zijn schets voor een autobiografie, *Bescheiden II*, 502.

13 *Autobiografie, Bescheiden II*, 502.